

The Diplomatic Interactions Quarterly, Vol.1, No.1, spring 2023

Geopolitical Codes Affecting Foreign Policy of the Islamic Republic of Iran

Masoumeh Mahdiee¹

Reyhaneh Salehabadi²

(Received: 26/12/2022 - Accepted: 07/03/2023)

Abstract

Background: In the studies of other authors, the factors that are affecting Iran's foreign policy to other countries have been investigated, as well as the geopolitical codes between Iran and regional and extra-regional countries have been investigated and explained.

Research Objective: In this study, we aimed to examine Iran's geopolitical codes with transnational powers (United States, India, China, Russia) and regional countries (Saudi Arabia, Qatar, Turkey, Afghanistan, Iraq, and Pakistan) and answer this question: Which geopolitical codes are effective on the foreign policy of the Islamic Republic of Iran?

Research Method: The research method is descriptive-analytical according to its theoretical nature and library and internet methods have been used to collect information.

Findings: Concerning transnational powers and regional countries, rich historical and cultural background, soft power, linguistic diversity, and plurality, the Strait of Hormuz and having long coasts in the Sea of Oman, Shiite genome lines can be considered as effective geopolitical codes on Iran's foreign policy towards other countries. On the other hand, Iran's nuclear file, area, ethnicity and national crises, fight against terrorism and geo-cultural position and international credibility can be considered as geopolitical codes of other countries against Iran.

Conclusion: Awareness of the type of countries' geopolitical codes, can indicate their foreign policy orientation in the region and international relations. Examining these types of codes and being aware of how they are used can increase national power by expanding regional and international cooperation as well as helping to reduce tensions and conflicts among neighbors.

¹ M.A, Department of Political Geography, Tarbiat Modares University, Tehran, Iran (M.mahdiee@ut.ac.ir)

Orcid Code: <https://orcid.org/0000-0001-8885-9108>

² PhD, Department of Political Geography, Tarbiat Modares University, Tehran,

Iran (Reyhane.salehabadi@gmail.com) **Corresponding Author**

Orcid Code: <https://orcid.org/0000-0002-5144-4694>

Keywords: Geopolitical Code, Foreign Policy, Iran

کدهای ژئوپلیتیکی موثر بر سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران

معصومه مهدبی^۱

ریحانه صالح آبادی^۲

(تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۱۰/۱۲ - تاریخ تصویب: ۱۴۰۱/۱۲/۲۵)

چکیده

کد ژئوپلیتیک به مجموعه‌ای از پیش‌فرض‌های سیاسی - جغرافیایی کشورها اطلاق می‌گردد که زیربنای سیاست خارجی کشورها را شکل داده و بعنوان نقشه مکمل در تعیین نوع و چگونگی ارتباط کشورها با یکدیگر در راستای بهره‌گیری و رسیدن به اهداف و منافع ملی مورد استفاده قرار می‌گیرد. در این تحقیق با استفاده از روش توصیفی - تحلیلی کدهای ژئوپلیتیکی ایران با قدرت‌های فرامنطقه‌ای (ایالات متحده آمریکا، هند، چین، روسیه) و کشورهای منطقه (عربستان، قطر، ترکیه، افغانستان، عراق و پاکستان) بررسی می‌شود. پرسش مقاله این است که کدهای ژئوپلیتیکی موثر بر سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران کدامند؟ یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد در ارتباط با کشورهای منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای، پیشینه تاریخی و فرهنگی غنی، قدرت نرم و فرهنگی، تنوع و تکثر زبانی، تنگه هرمز و داشتن سواحل طولانی در دریای عمان، ژنوم

۱. کارشناسی ارشد جغرافیای سیاسی دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران (M.mahdiee@ut.ac.ir)

Orcid Code: <https://orcid.org/0000-0001-8885-9108>

۲. دکتری جغرافیای سیاسی دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران (Reyhane.salehabadi@gmail.com)

نویسنده مسئول

Orcid Code: <https://orcid.org/0000-0002-5144-4694>

خطوط انتقال انرژی و ژئوپلیتیک شیعه می‌تواند از کدهای ژئوپلیتیکی موثر بر سیاست خارجی ایران در مقابل سایر کشورها محسوب گردد. از سوی دیگر پرونده اتمی ایران، مساحت، قومیت و بحران‌های قومی، سیاست انرژی، مبارزه با تروریسم، استراتژی‌های منطقه‌ای و موقعیت ژئوکالچر و اعتبار بین‌المللی می‌تواند از کدهای ژئوپلیتیکی سایر کشورها در برابر ایران محسوب گردد. بنابراین می‌توان بعنوان نتیجه بیان نمود آگاهی از نوع کدهای ژئوپلیتیکی کشورها می‌تواند نشان‌دهنده گرایش سیاست خارجی آنها در منطقه و حتی در مناسبات جهانی باشد. بنابراین بررسی و تبیین این نوع کدها و آگاهی از نحوه بکارگیری آنها می‌تواند سبب افزایش قدرت ملی کشور با توجه به گسترش همکاری‌های منطقه‌ای و بین‌المللی و همچنین کمک به کاهش تنش‌ها و کشمکش‌های بین همسایگان گردد.

واژگان کلیدی: کد ژئوپلیتیک، سیاست خارجی، ایران.

مقدمه

امروزه ژئوپلیتیک قدیم را ابزار جنگ تلقی می‌کنند، لیکن برخلاف ژئوپلیتیک قدیم، ژئوپلیتیک جدید که مطالعه کاربردی رابطه فضای جغرافیایی با سیاست را ممکن می‌سازد، برای توسعه همکاری‌های بین‌المللی و صلح می‌تواند به خدمت درآید. ژئوپلیتیک بعنوان تحلیل میان زمینه‌های جغرافیایی و دیدگاه‌های مرتبط با آن از یک سو و فرآیندهای سیاسی از سویی دیگر تعریف می‌شود. بنابراین، زمینه‌های جغرافیایی و فرآیندهای سیاسی هر دو پویا هستند و بر یکدیگر تاثیر گذاشته و تاثیر می‌پذیرند (افشردی و عملدار، ۱۳۹۶: ۱۱۹). ژئوپلیتیک می‌تواند منع و راهنمای خوبی برای سیاست خارجی کشورها باشد و خلا ناشی از آن نمی‌تواند کارایی سیاست خارجی را در پی داشته باشد و در واقع اصالت سیاست خارجی کشورها بر همپوشانی آن در ژئوپلیتیک یک کشور در محیط بین‌الملل و نظام ژئوپلیتیک جهانی است (گل کرمی و دیگران، ۱۳۹۶: ۴۲). کشورها بر اساس ژنوم‌های کد ژئوپلیتیک منحصر به فرد، شخصیتی سیاسی و طیفی از توان تاثیرگذار در عرصه سیاست خارجی دارند. ژنوم‌های ژئوپلیتیک هر کشور از جانب کشورهای رقیب بعنوان کدهای ژئوپلیتیک تلقی می‌شوند و از تقابل این ژنوم‌ها و کدها، فضایی استراتژیک بر اساس تعامل یا تضاد، بر منطقه جغرافیایی حاکم می‌شود (خلیلی و دیگران، ۱۳۹۱: ۳۹). ژنوم ژئوپلیتیک یا نقشه ژنوم هر کشوری بعنوان کدهایی ژئوپلیتیک از جانب کشورهای رقیب و همسایه قلمداد شده است و برنامه‌های تصویری سیاست خارجی کشور را در مقایسه با کشور راهبردی می‌کند. بعبارت دیگر هر کشور بر اساس نقشه ژنوم خود، سیاست خارجی را ساماندهی می‌کند و کشور رقیب هم با توجه به کدهای ژئوپلیتیک موجود برای خنثی‌سازی سیاست‌های خارجی تلاش می‌کند (خلیلی و دیگران، ۱۳۹۱: ۴۱). شناخت ژنوم‌های ژئوپلیتیک باعث می‌شود که سیاست‌مداران ارتباطی منطقی

بین کدهای ژئوپلیتیک و مکمل‌های فضایی و جغرافیایی مفروض در ماورای مرزها که به لحاظ ساختاری با ژنوم‌های ژئوپلیتیک داخلی تجانس داشته و به لحاظ کارکردی تامین کننده کاستی‌ها و کشور و تسهیل کننده توسعه دامنه نفوذ در عرصه سیاست خارجی هستند، برقرار نمایند (فتحی و دیگران، ۱۳۹۶: ۱۳۱). برای تعریف کدهای ژئوپلیتیک باید فاصله و مقیاس جغرافیایی مشخص گردد. زیرا کدهای ژئوپلیتیک به قدرت و توانایی هر کشوری بعنوان قدرت جهانی، منطقه‌ای و یا حتی یک دولت کوچک اشاره دارند (فتحی و دیگران، ۱۳۹۶: ۱۲۹). حکومت ایران در چارچوب جمهوری اسلامی بر بنیادی اسلامی و بر اساس برخی مفاهیم ایرانی شیعی استوار است. مبارزه با نظام سلطه جهانی، ستیز با استکبار جهانی، برقراری عدالت در نظام بین‌الملل، تفسیر فراملی و امت‌گرایی از امنیت ملی، حمایت و تقدم جنبش‌های اسلامی با هدف گسترش تفکر اسلامی در دنیا بویژه در کشورهای اسلامی و حمایت از مستضعفان جهان در مقابل مستبکران، اصول سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران است (گل کرمی و دیگران، ۱۳۹۶: ۳۸). ایران با موقعیت جغرافیایی و بنیان‌های ژئوپلیتیکی مانند قرار گرفتن بین دو قدرت بحری و بری، واقع شدن در مرکز بیضی انرژی جهان، تسلط بر تنگه راهبردی هرمز، مسیر انتقال انرژی و ترانزیت شرق و غرب و شمال و جنوب، مرکزیت فرهنگی و قدرت نرم و قرار گرفتن در کانون ژئوپلیتیک تشیع و نیز در موقعیت ریملند نظریات ژئوپلیتیکی، در استراتژی جهانی از اهمیت و جایگاه بالاتری برخوردار است. با وجود آن هنوز نتوانسته است سیاست خارجی و بنیان‌های اقتصادی‌اش را با این موقعیت‌ها متناسب کند و دیگر آنکه این سیاست خارجی فرسنگ‌ها با ام‌القزایی سیاسی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران فاصله دارد و متناسب با ماهیت قدرت نظام سیاسی فعلی نیست. برای رسیدن به سیاست خارجی و بنیان‌های اقتصادی متناسب با اهداف عالی کشور، درک بنیان ژئوپلیتیکی و استوار

کدهای ژئوپلیتیکی موثر بر سیاست خارجی... ۳۳

ساختن سیاست خارجی بر آن امری لازم و ضروری بنظر می‌رسد. از این رو در این مقاله کدهای ژئوپلیتیکی موثر بر سیاست خارجی ایران در منطقه بررسی می‌شود.

پیشینه پژوهش

سال انتشار	موضوع	نویسنده / مجری	عنوان
۱۳۹۷	در پژوهش به این پرسش پاسخ داده می‌شود که ابزارهای ژئوپلیتیک چه تاثیری در سیاست خارجی ایران و عربستان سعودی دارند؟	محمدجواد فتحی، مجتبی عبدخدایی و صارم شیرازی	پیوند کد و ژنگان ژئوپلیتیک در سیاست خارجی؛ مطالعه موردی جمهوری اسلامی ایران و عربستان سعودی
۱۳۹۲	بررسی کد/ژنوم‌های ژئوپلیتیک پاکستان و ایران	محسن خلیلی، جهانگیر حیدری و هادی صیادی	پیوند ژنگان ژئوپلیتیک و سیاست خارجی، نمونه پژوهی: پاکستان و ایران
۱۳۸۸	بررسی تغییرپذیر بودن یا نبودن سیاست خارجی در ایران	محمد سریع القلم	سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران: قابلیت و امکان تغییر
۱۳۸۶	بررسی تاثیرگذاری عوامل و عناصر جامعه‌ای ایران بر سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران	سید جلال دهقانی فیروزآبادی	منابع ملی سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران
۱۳۹۳	تحلیل کدها و ژنوم های ژئوپلیتیک موجود در جغرافیای سیاسی ایران و روسیه و بررسی پیامدهای این تقابل و تاثیر بر سیاست خارجی دو کشور	محسن خلیلی، جهانگیر حیدری، حسین اصغری ثانی و هادی صیادی	ژنوم‌های ژئوپلیتیک تاثیرگذار بر کدهای رفتاری در سیاست خارجی ایران و روسیه
۱۳۹۰	تبیین کدهای ژئوپلیتیکی در عرصه شکل‌گیری جغرافیای سیاسی نوپدید خاورمیانه و توجه به نقش آفرینان و بازیگران اصلی این صحنه	امیر قدسی	تحولات ژئوپلیتیک خاورمیانه و تقابل استراتژی‌ها

مبانی نظری

ژئوپلیتیک: واژه ژئوپلیتیک برای اولین بار توسط رودلف کین عضو مجلس سوئد و استاد دانشگاه آپسالا که متأثر از اندیشه‌های جغرافیای سیاسی راتزل بود، در سال ۱۸۹۹ بکار گرفته شد. او عقیده داشت که ویژگی‌های نظامی سیاسی و اقتصادی ملت‌ها متأثر از اشکال فیزیکی و محیطی کشورشان می‌باشد

(حافظ‌نیا، ۱۳۹۳: ۲۳). به اعتقاد حافظ‌نیا، ژئوپلیتیک عبارت است از علم مطالعه روابط متقابل جغرافیا، قدرت و سیاست و کنش‌های ناشی از ترکیب آنها با یکدیگر (حافظ‌نیا، ۱۳۹۳: ۳۷). دره میرحیدر بنیان‌گذار رشته جغرافیای سیاسی در ایران در تعریف ژئوپلیتیک می‌نویسد: ژئوپلیتیک شیوه‌های قرائت و نگارش سیاست بین‌الملل توسط صاحبان قدرت و اندیشه و تاثیر آنها بر تصمیم‌گیری‌های سیاسی در سطح ملی و منطقه‌ای است. *سائول برنارد کوهن*، ژئوپلیتیسین آمریکایی، در تعریف ژئوپلیتیک می‌نویسد: ژئوپلیتیک بعنوان تحلیل تعامل زمینه‌های جغرافیایی و دیدگاه‌های مرتبط با آن از یک سو و فرایندهای سیاسی از سوی دیگر تعریف می‌شود. *پیتر تیلور*، بنیان‌گذار فصلنامه جغرافیای سیاسی، می‌گوید: ژئوپلیتیک عبارت است از مطالعه توزیع جغرافیایی قدرت بین کشورهای جهان بویژه رقابت بین قدرت‌های بزرگ و اصلی (گل کرمی و دیگران، ۱۳۹۶: ۴۰).

کد ژئوپلیتیک: در بکارگیری مفاهیم ژئوپلیتیک در عرصه سیاست خارجی، هر یک از بازیگران به لحاظ رفتاری بر مبنای توانایی‌های خود عمل کرده که از آن با عنوان کد ژئوپلیتیک یاد می‌شود (دهشیری و حسینی، ۱۳۹۴: ۱۱۵). بعبارتی کد ژئوپلیتیکی عبارت است از دستور کار عملیات سیاست خارجی یک کشور که به ارزیابی مکان‌های جغرافیایی در ماورای مرزها می‌پردازد و مبنای تدوین استراتژی‌های خرد و کلان و طرح‌ریزی نقشه عملیاتی مسیرهای توسعه ملی و فراملی می‌باشد. در نظام منطقه‌ای اگر کدهای ژئوپلیتیکی کشورهای منطقه در تضاد با اهداف و منافع (ملی و منطقه‌ای) یکدیگر باشد، منطقه بجای حرکت به سمت صلح و ثبات؛ بسوی درگیری، مناقشه و منازعه می‌رود. همگرایی و واگرایی منطقه‌ای منوط به کدهای ژئوپلیتیکی متعارض و غیرمتعارض در نظام منطقه‌ای است که سبب جهت‌دهی سیاست‌های منطقه‌ای می‌شود (هاشمی و دیگران، ۱۳۹۵: ۹۶). این مفهوم توسط *پیتر تیلور*،

کدهای ژئوپلیتیکی موثر بر سیاست خارجی... ۳۵

جغرافیدان سیاسی معروف انگلیسی، وضع شد که شامل: تعریف حکومت و دولت از منافع ملی، تعیین تهدیدات خارجی نسبت به منافع ملی و واکنش برنامه‌ریزی شده و توجه‌آمیز برای تهدیدات مزبور می‌گردد. بنابراین کدهای ژئوپلیتیکی هر کشور اختصاصی آن کشور می‌باشد و کشورها سعی می‌کنند برای رسیدن به منافع و اهداف خود بر کدهای ژئوپلیتیکی دیگران تاثیر گذاشته و آن را مورد هدف قرار دهند. کشورهای قدرتمند می‌کوشند تا از طریق اعمال نفوذ در سیستم جهانی و بین‌المللی بر کشورهای ضعیف‌تر غلبه کرده و کدهای ژئوپلیتیکی آنها را متاثر نمایند (حافظ‌نیا، ۱۳۹۳: ۱۴۴).

سیاست خارجی: سیاست خارجی بعنوان مجموعه اعمال از پیش طرح‌ریزی شده توسط تصمیم‌گیران، شامل دستیابی به اهدافی معین در چارچوب محیط بین‌المللی است. نمی‌توان نقش نیازهای داخلی را در تعیین اهداف سیاست خارجی نادیده گرفت و سیاست خارجی را از سیاست داخلی جدا دانست. دسترسی به اهداف سیاست خارجی در بستر نظام بین‌المللی صورت می‌گیرد و استراتژی‌های سیاست خارجی در بستر نظام بین‌المللی به انجام می‌رسد. مهم‌ترین پیش‌نیاز برخورداری از یک سیاست خارجی موفق، آگاهی و شناخت عمیق از صحنه است (خلیلی و دیگران، ۱۳۹۱: ۴۱). در عرصه جهانی با توجه به روند رو به گسترش وابستگی کشورها به یکدیگر، نیاز رو به افزایش بهره‌برداری از منابع مشترک، بازیگری فعال در عرصه جهانی، توان تاثیرگذاری بر یکدیگر و ... سبب برخورد بیشتر منافع ملی، وابستگی امنیتی و ... بین کشورها شده است و زمینه برای برجسته شدن اصول سیاست خارجی کشورها فراهم آمده است (احمدی و قربانی‌نژاد، ۱۳۹۴: ۸۲). یکی از عواملی که تحت هر شرایط و اصولی، سیاست خارجی یک کشور را تحت الشعاع قرار می‌دهد، جغرافیاست. جغرافیای یک کشور، بسیاری از اندیشه‌ها، سیاست‌گذاری‌ها و راه‌حل‌ها را به مسئولین آن کشور تحمیل می‌کند و بعضاً فراتر از اصول و انتزاعات عمل می‌کند (سریع‌القلم، ۱۳۸۸: ۲۲).

روش تحقیق

روش اصلی تحقیق، با توجه به ماهیت نظری آن توصیفی-تحلیلی است. در این تحقیق سعی شده است علاوه بر تصویرسازی درست از کدهای ژئوپلیتیکی کشورهای منطقه‌ای و جهانی، به تشریح و تبیین این کدها و تاثیرات آنها بر مناسبات منطقه‌ای و جهانی پرداخته شود. در این راستا این مقاله می‌کوشد با نگاهی متفاوت و با تکیه بر استدلال‌ها و نظراتی که از سوی صاحب‌نظران مختلف در این زمینه ارائه شده است به تبیین و کدهای ژئوپلیتیکی کشورهای مختلف در ارتباط با کشور ایران بپردازد. لازم بذکر است که در این تحقیق برای گردآوری و فیش‌برداری، از اطلاعات کتابخانه‌ای و اینترنتی استفاده شده است.

یافته‌های تحقیق

سیاست خارجی به تعبیری مهم‌ترین وجه زندگی اجتماعی - سیاسی ملت‌ها و کشورها بشمار می‌رود. از نظر کوهن و هریس سیاست خارجی مجموعه‌ای از اهداف، دستورالعمل‌ها یا نیاتی است که توسط مقامات رسمی یا نهادهای حاکمیتی در رابطه با کنشگران یا شرایط محیطی خارج از حاکمیت دولت-ملت طراحی شده و هدف آن تاثیرگذاری بر هدف به شیوه مورد نظر سیاست‌گذاران است (شاپوری و دیگران، ۱۳۹۶: ۱۰). سیاست خارجی کنشی حاکمیتی و معطوف به هدفی خاص، در راستای تاثیرگذاری بر رفتار کنشگر با کنشگرانی خارج از حوزه سرزمینی و حاکمیتی برای برآوردن منافع ملی است. تجربه نشان می‌دهد در نظام‌های سیاسی مختلف، تصمیم‌گیری در سیاست خارجی به اشکال متفاوتی اتفاق می‌افتد و در نتیجه پیامدهای مختلفی نیز به دنبال دارد (شاپوری و دیگران، ۱۳۹۶: ۱۱). برای دستیابی به یک سیاست خارجی اثربخش و کارآمد مبتنی بر ژئوپلیتیک باید بر شناسایی محدودیت‌ها و امکانات بوجود آمده از وضعیت و موقعیت‌های در حال تحول منطقه‌ای و

جهانی تاکید کرد. بنابراین جمهوری اسلامی ایران باید بر اتخاذ دکترین تعامل سازنده و موثر در سیاست خارجی خود به مولفه‌های ژئوپلیتیک و حوزه‌های پیرامونی خود بسیار توجه کند و فراموش نکند که این کشور در چهارراه حوادث واقع گردیده و امکان اتخاذ سیاست بی‌طرفی از سوی آن در رویدادهای مهم منطقه‌ای و جهانی غیرممکن است، چراکه در دوران گذار و تحول ساختار نظام بین‌الملل از نظر مکانی همه فضاهای جغرافیایی بطور مشابه دستخوش تحول نخواهد بود بلکه معمولاً فضاهای جغرافیایی که از نظر نزدیکی به کانون تحولات یا بر اثر داشتن مزیت‌های خاص فکری و تاریخی، منابع ثروت و انرژی و یا برتری ذاتی جغرافیایی و ارتباطی اهمیت دارند، بیشتر از دیگر فضاها متأثر از تحولات و دگرگونی‌ها خواهد شد. بنابراین ایران که به گفته گراهام فولر قبله عالم یا مرکز عالم است، نمی‌تواند نسبت به تحولات بین‌الملل بی‌اعتنا باشد (کتابی و راستینه، ۱۳۸۸: ۱۴).

کدهای ژئوپلیتیکی ایران با کشورهای قدرتمند منطقه‌ای و جهانی

کدهای ژئوپلیتیکی ایران و روسیه

ثقل جغرافیایی و اتصال تاریخی - فرهنگی با ملت‌های منطقه، ایران را در مرکز پنج سیستم مهم منطقه‌ای یعنی منطقه شامات، قفقاز، آسیای مرکزی، آسیای جنوبی و خلیج فارس قرار داده است. از این دیدگاه، ایران می‌تواند نقطه ادغام اقتصادی و تجارت‌های کوچکتر بین بنادر دریای سیاه و خلیج فارس و جذابیت تبادلات اقتصادی و توریسم برای روسیه، ترکیه و کشورهای قفقاز و بنادر غرب دریای سیاه با بلغارستان و رومانی و مجموعه اروپای شرقی باشد (برزگر، ۱۳۹۷: ۱۸۶). چالش‌های جدید امنیت ملی از جمله ظهور داعش از سال ۲۰۱۴ و افزایش فعالیت‌های گروه‌های تکفیری وابسته به القاعده، هم‌زمان با ظهور بحران‌های منطقه‌ای در کنار تهدیدات سنتی نظام یعنی آمریکا و اسرائیل

برای ایران فراهم کرده است. برای مقابله با این تهدیدات، ایران سیاست دو جانبه را در پیش گرفت. از یک سو با یک سیستم تهاجمی با گروه‌های تروریستی بویژه داعش در میدان نبرد عراق و سوریه جنگید و مانع از تغییر روندهای جاری سیاسی - امنیتی در منطقه توسط قدرت‌های رقیب همانند عربستان سعودی و ترکیه به ضرر منافع خود شد. از سوی دیگر با ائتلاف نظامی با روسیه بعنوان یک قدرت برتر نظامی تقویت قوای نظامی در هوا و میدان نبرد، سعی در حفظ نظام سیاسی فعلی سوریه داشته تا توازن قوا را به نفع خود و متحدان منطقه‌ای‌اش حفظ کند (برزگر، ۱۳۹۷: ۱۸۸). از نظر مسکو، ایران نقطه اتصال به مسائل سیاست و قدرت در خاورمیانه است و رشد همکاری‌های همه‌جانبه سیاسی - امنیتی و اقتصادی با ایران در قالب یک اتصال منطقه‌ای به نفع منافع و امنیت روسیه در مرزهای جنوبی این کشور است. انتظار این است که همکاری‌های جاری سیاسی - امنیتی به یک قالب گسترده و جامع‌تر در حوزه‌های اقتصادی، انرژی و تروریسم تعمیم یابد (برزگر، ۱۳۹۷: ۱۸۹).

جدول ۱: کدهای ژئوپلیتیکی ایران و روسیه

ژنوم‌های موثر بر سیاست خارجی روسیه		ژنوم‌های موثر بر سیاست خارجی ایران	
ژنوم ژئوپلیتیکی موثر بر خارج نزدیک روسیه	۱	سواحل طولانی در خلیج فارس و دریای عمان	۱
مساحت، قومیت و بحران‌های قومی	۲	تکثر قومی و تنوع زبانی	۲
موقعیت روسیه در دریای کاسپین	۳	قدرت نرم و مرکزیت فرهنگی	۳
سیاست انرژی روسیه	۴	وسعت سرزمینی و فضاهای خالی گسست آفرین در مرکز	۴
قدرت اتمی روسیه	۵	پیشینه تاریخی و فرهنگی غنی	۵
پرونده اتمی ایران	۶	موقعیت نسبی و محوریت در نظریه‌های ژئوپلیتیکی	۶
مبارزه با تروریسم در عراق و سوریه	۷	ماهیت تحمیلی مرزهای سیاسی	۷

کدهای ژئوپلیتیکی ایران و عراق

اکثریت جمعیت عراق را اعراب و مابقی را گروه‌های غیرعرب همچون کردها و ترکمن‌ها تشکیل می‌دهند. از کل جمعیت عراق ۶٪ شیعه، ۳۳٪ سنی و مابقی را سایر اقلیت‌ها تشکیل می‌دهند. در طول چند دهه گذشته فرصتی برای نقش‌آفرینی شیعه در عراق وجود نداشته است، بنابراین حمایت از شیعیان باید بعنوان یکی از اصلی‌ترین اهداف راهبردی ایران در عراق باشد (کتابی و راستینه، ۱۳۸۸: ۲۲). از چالش‌های جمهوری اسلامی در عراق تهدیدهای امنیتی ناشی از حضور گروه‌های متخاصم در خاک عراق همچون سازمان مجاهدین خلق (منافقین) و احزاب معاند ضد انقلاب کردی از جمله حزب دموکرات، گروهک‌های کومله، خبات، پاک و پژاک است که علیه جمهوری اسلامی ایران از درون خاک عراق فعالیت‌های عملیاتی و سیاسی انجام می‌دهد. با توجه به روابط بسیار نزدیک با دولت شیعی عراق، جمهوری اسلامی ایران می‌تواند خواسته‌های خود را در راستای محدود نمودن این گروه‌ها مطرح و به توافق‌ها و قراردادهای امنیتی دوجانبه و پایدار در این زمینه دست یابد (متقی و سلطانی، ۱۳۹۱: ۵۳). جهت‌گیری اصلی سیاست خارجی ایران در عراق از زمان سقوط رژیم بعثی در سال ۲۰۰۳ تغییر کرده و بیشتر متمرکز بر تقویت یک دولت ائتلافی در روندی دموکراتیک و انتقال سیاسی برپایه ای صورت گرفته است که حمایت از تداوم آن اهمیت دارد. هدف اصلی سیاست خارجی ایران در عراق متمرکز بر شکل‌گیری نوع جدیدی از ساختار سیاسی - امنیتی در سطح داخلی سیاست این کشور بوده که همانند دوران صدام، دیگر در درجه اول جنبه‌ای ضد ایرانی نداشته و در درجه دوم از افراط‌گرایی سنتی رژیم بعثی خارج شده و نگاه متعادل‌تری نسبت به ساخت داخلی قدرت و روابط با ایران داشته باشند (برزگر، ۱۳۹۴: ۱۴۴). هدف ایران برقراری نوعی تعادل میان سیاست‌های دولت ائتلافی فعلی عراق و تقاضاهای مربوط به منافع و امنیت

ملی ایران بوده است. اساساً یک دولت ائتلافی دوست با گرایش ملی متعادل متشکل از تمامی جریانات اصلی اعم از شیعی، کرد و سنی در عراق به نفع منافع و امنیت ملی ایران در بلندمدت است (برزگر، ۱۳۹۴: ۱۴۵).

جدول ۲: کدهای ژئوپلیتیکی ایران و عراق

ژنوم‌های موثر بر سیاست خارجی عراق	ژنوم‌های موثر بر سیاست خارجی ایران
نقش عنصر شیعی	سواحل طولانی در خلیج فارس و دریای عمان
حضور نیروهای آمریکایی در نزدیکی مرزهای ایران	تکثر قومی و تنوع زبانی
حضور گروه‌های معاند با نظام ایران مستقر در عراق	قدرت نرم و مرکزیت فرهنگی
همکاری منطقه‌ای با ایران	وسعت سرزمینی و فضاهاى خالی گسست‌آفرین در مرکز
قوم بلوچ و مداخله عراق	پیشینه تاریخی و فرهنگی غنی
قوم کرد و استفاده ابزاری دو کشور	موقعیت نسبی و محوریت در نظریه‌های ژئوپلیتیکی
قوم عرب و ادعاهای انضمام طلبانه کشور عراق	ماهیت تحمیلی مرزهای سیاسی
فراستای هیدروپلیتیک ایران و فرودستی عراق	حضور موثر در منطقه
کیفیت دسترسی عراق و ایران به خلیج فارس	راهبرد امنیت محور

کدهای ژئوپلیتیکی ایران و پاکستان

هرج و مرج، اقتدارگرایی و فساد از ویژگی‌های مهم دولت‌های پاکستان طی نیم قرن گذشته بوده است. حاکمیت نیروهای امنیتی وابسته به ارتش، عدم درک آنها از حوزه‌های اقتصاد ملی و بودجه عظیم نهادهای نظامی، حیات

سیاسی آن کشور را پیوسته تحت الشعاع مداخلات نظامیان قرار داده است. وضع افغانستان وخیم تر از پاکستان است. افغانستان نوعی هزینه امنیتی برای ایران دارد. ایران ناگزیر است که این مناطق را زیر نظر داشته باشد و از حاکمیت طالبان و نفوذ همه‌جانبه پاکستان بر این کشور جلوگیری کند (سریع‌القلم، ۱۳۸۰: ۶۲). گوادر مهم‌ترین و قوی‌ترین رقیب تجاری و اقتصادی چابهار به شمار می‌رود. با وجود اینکه منطقه آزاد چابهار نزدیک به یک دهه است که فعالیت خود را آغاز کرده اما به دلایل مختلف از جمله مشکلات زیرساختی نظیر فقدان سیستم حمل و نقل ریلی و جاده‌ای و هوایی مناسب نتوانسته است موفقیت چندانی در تجارت و ترانزیت کالا از چابهار به کشورهای افغانستان و آسیای مرکزی پیدا کند و در شرایط کنونی با توجه به کندی توسعه زیرساخت‌های منطقه، به دلیل کمبود اعتبارات و مشکلات خاص دیگر، چشم‌انداز این بهبود موقعیت در میان‌مدت چندان امیدوار کننده بنظر نمی‌آید. در این شرایط و با توجه به حضور یک قدرت اقتصادی جهان (چین) در بندر گوادر و سرمایه‌گذاری عظیم در آن و همچنین با توجه به سرعت عمل زیاد در اجرای طرح‌های زیرساختی، بنظر می‌رسد منطقه آزاد چابهار از گردونه رقابت عقب افتد و مزیت نسبی خود را در ترانزیت کالا به افغانستان و آسیای مرکزی از دست دهد (خلیلی و دیگران، ۱۳۹۲: ۱۰۸). از سویی گسترش درگیری‌های فرقه‌ای در پاکستان بویژه تداوم حملات تروریستی گروه‌های وهابی به شیعیان پاکستانی و اعمال فشار بر آنها، ترور دیپلمات‌های ایرانی بدست گروه‌های افراطی از جمله سپاه صاحبه و واکنش ضعیف اسلام‌آباد در برابر آنها، حاکی از قدرت‌یابی این گروه‌ها و افزایش نفوذ آنها در ارکان تصمیم‌گیری دولت‌های فدرال و ایالتی است. در حال حاضر ایران بشدت از موضع‌گیری‌های ضعیف پاکستان و برخورد جانبدارانه یا همراه با تساهل دستگاه‌های تصمیم‌ساز این دولت بویژه قوه قضاییه این کشور در برخورد با عاملان ترور دیپلمات‌های خود ناخشنود است. تهران تساهل اسلام‌آباد را در

این زمینه با تردید می‌نگرد و آن را نشانه نفوذ عوامل افراطی سنی و وهابی در دستگاه‌های تصمیم‌ساز پاکستان می‌داند (خلیلی و دیگران، ۱۳۹۲: ۱۱۱).

جدول ۳: کدهای ژئوپلیتیکی ایران و پاکستان

ژنوم‌های موثر بر سیاست خارجی پاکستان		ژنوم‌های موثر بر سیاست خارجی ایران	
موقعیت ژئواستراتژیک پاکستان	۱	تنگه استراتژیک هرمز و دارابودن سواحل طولانی	۱
فرقه‌گرایی و قوم‌گرایی و دسته‌بندی احزاب	۲	تکثر قومی و تنوع زبانی	۲
ژئوکالچر «عوامل فرهنگی» و ایدئولوژیک	۳	قدرت نرم، پیشینه تاریخی و فرهنگی	۳
گروه‌های فشار ذی نفوذ	۴	موقعیت نسبی و محوریت در نظریه‌های ژئوپلیتیک	۴
استراتژی منطقه‌ای/هندی و نبرد با کشورهای دیگر	۵	دستگاه دیپلماسی و سیاست‌گذاری کشور	۵
قدرت هسته‌ای پاکستان	۶	پیشینه تاریخی و فرهنگی	۶
استقلال‌طلبی پشتون‌ها	۷	ایدئولوژیک پایه شیعه‌گرایی	۷
بنیادگرایی و وهابی‌گری	۸		
نظام فدرالیسم	۹		
قدرت هسته‌ای	۱۰		
چابهار بندر اقیانوسی	۱۱		

کدهای ژئوپلیتیکی ایران و افغانستان

حفظ ثبات و حمایت از حکومت مرکزی افغانستان همواره یک اصل ثابت در سیاست خارجی ایران بوده است. بر این مبنا رویکرد اصلی سیاست خارجی ایران در افغانستان رویکرد توسعه‌ای و حمایت از روند دولت‌سازی در این کشور بوده است. از دیدگاه ایران، وجود فقر و عدم توسعه یکی از دلایل اصلی

کدهای ژئوپلیتیکی موثر بر سیاست خارجی... ۴۳

رشد و تداوم افراط‌گرایی و بازگشت طالبان به صحنه سیاسی - امنیتی افغانستان در سال‌های اخیر بوده است. به همین دلیل ایران همواره خود را متعهد به ارائه کمک‌های بیشتر به مردم افغانستان برای پیشبرد روند بازسازی و توسعه آن کشور دانسته است. چون افغانستان نقش مهمی در حفظ ثبات در مرزهای شرقی ایران دارد. بی‌ثباتی در افغانستان در زمینه‌هایی همچون گسترش افراط‌گرایی، تروریسم و قاچاق مواد مخدر تهدیدات فوری امنیتی برای ایران به همراه خواهد داشت (برزگر، ۱۳۹۴: ۱۶۶). از لحاظ اقتصادی - توسعه‌ای؛ صدور انرژی و اهمیت مسیر ترانزیتی در حمل و نقل و ارتباطات، موضوع اصلی در نگاه توسعه‌ای و اقتصادی ایران به افغانستان است. ایران یکی از مهم‌ترین تامین‌کنندگان انرژی افغانستان است. موضوع مهم دیگر در خصوص انرژی، اتصال ژئوپلیتیک لوله‌های انتقال انرژی ایران از طریق افغانستان به آسیای جنوبی و حتی آسیای مرکزی است (برزگر، ۱۳۹۴: ۱۶۴).

جدول ۴: کدهای ژئوپلیتیکی ایران و افغانستان

ژنوم‌های موثر بر سیاست خارجی افغانستان	ژنوم‌های موثر بر سیاست خارجی ایران
بی‌ثباتی سیاسی	۱ تکرر قومی و تنوع زبانی
ماهیت تحمیلی مرزها	۲ قدرت نرم و مرکزیت فرهنگی
نقش حائل	۳ پیشینه تاریخی فرهنگی
تنوع قومی زبانی	۴ موقعیت نسبی و محوریت در نظریه‌های ژئوپلیتیک
هیدروپلیتیک هیرمند و دیپلماسی آب	
محصور در خشکی بودن	
ژئوپلیتیک مواد مخدر	
مهاجران و پناهندگان افغانی	

کدهای ژئوپلیتیکی ایران و عربستان

جامعه داخلی عربستان دارای تنوع قبیله‌ای فراوان می‌باشد که این امر خرده‌هویت‌های مختلفی را در درون جامعه این کشور ایجاد کرده است. پس از انقلاب اسلامی به سرعت، ایدئولوژی سیاسی و انقلابی شیعه در مقابل ایدئولوژی سنی وهابی به رهبری عربستان قرار گرفت به نحوی که هر دو ایدئولوژی، مشروعیت یکدیگر را زیر سوال بردند. ایدئولوژی‌های حاکم بر دو کشور ایران و عربستان همراه با مداخلات قدرت‌های بزرگ بعنوان مشکلی اساسی و تاثیرگذار در روند روابط دو کشور در زمینه‌های مختلف و روابط دوستانه داشته است (دارابی و کاظمی، ۱۳۹۵: ۱۱). گسترش نفوذ ایران در عراق و دیگر مناطق، تعارض شدید منافع عربستان و اعراب را بدنبال خواهد آورد. در این میان حساسیت عربستان که بر پایه تعصبات بنیادگرانه استوار است بیشتر از دیگر کشورها به این نفوذ اهمیت می‌دهد (دارابی و کاظمی، ۱۳۹۵: ۱۲). عربستان سعودی با تقویت و شکل‌دهی گروه‌های تکفیری در عراق تلاش می‌کند فراتر از قابلیت‌های ژئوپلیتیکی خود بعنوان خط مقدم تضادهای منطقه‌ای در برابر ایران نقش ایفا کند. نمود آشکار این تلاش‌ها، سازماندهی القاعده توسط ترکی فیصل برای مقابله با شیعیان بوده است. بر همین مبنا تقابل با ایران و منافع ملی کشورمان در قالب حمایت از گروه‌های تکفیری همانند داعش و النصرة در سوریه و عراق و سپس یمن همواره مورد توجه قرار گرفته است. همچنین گستره‌ای از نیروهای تبلیغی و تکفیری وجود دارند که اقدامات خود را در مقابله با ژئوپلیتیک راهبردی ایران در خاورمیانه گسترش می‌دهند و توسط کشورهای محور سازش سازماندهی می‌شوند که غالب آنها از حمایت عربستان برخوردار بوده‌اند (شوقی، ۱۳۹۷: ۱۲۰).

جدول ۵: کدهای ژئوپلیتیکی ایران و عربستان

ژنوم‌های موثر بر سیاست خارجی عربستان		ژنوم‌های موثر بر سیاست خارجی ایران	
موقعیت ژئوپلیتیک و استراتژیک	۱	تکثر قومی و تنوع زبانی	۱
ژئواکونومی	۲	قدرت نرم و مرکزیت فرهنگی	۲
موقعیت ژئوکالچر و اعتبار بین‌المللی	۳	پیشینه تاریخی فرهنگی	۳
ژئوپلیتیک بحران مشروعیت، قبیله‌گرایی و فرقه‌محوری	۴	موقعیت نسبی و محوریت در نظریه‌های ژئوپلیتیک	۴
بحران هویت	۵	تقابل با غرب	۵
جمعیت	۶	تقابل با اندیشه‌های وهابیت در منطقه	۶
وهابیت		جنگ نیابتی در یمن و سوریه	۷
پرونده هسته‌ای ایران	۷		
همکاری با غرب در زمینه تسلیحاتی	۸		
جنگ نیابتی در سوریه و یمن	۹		

کدهای ژئوپلیتیکی ایران و قطر

منطقه عربی در جنوب ایران یک منطقه بحرانی است که سرنخ امنیت آن در دست خودش نیست یا نقش بسیار ضعیفی در آن دارد. آمریکا از مخالفان بومی و حکومت‌های عربی نگرانی جدی ندارد چون آنها توان ساماندهی، ایجاد اجماع نظر و بسیج عمومی ندارند. با پذیرش این نکات، نتیجه گرفته می‌شود که اتکای ایران به این کشورها بعنوان شرکای امنیتی و سیاسی دوراندیشانه نیست. ناامنی داخلی و بی‌ثباتی این کشورها خود یکی از منابع ناامنی در مرزهای جنوبی ایران است. البته همکاری‌های ایران می‌تواند چهره کشور را تغییر دهد و تلقیات نادرست از نظام داخلی و اهداف سیاست خارجی ایران را بزدايد، اما برقراری روابط استراتژیک با کشورهای وابسته و بی‌ثبات توجیه نمی‌شود. بی‌ثباتی این کشورها هزینه‌های کلان امنیتی برای ایران دارد (سریع‌القولم، ۱۳۸۰: ۵۷).

جدول ۶: کدهای ژئوپلیتیکی ایران و قطر

ژنوم‌های موثر بر سیاست خارجی ایران		ژنوم‌های موثر بر سیاست خارجی ایران	
قطر			
کاهش نفوذ عربستان	۱	تنگه راهبردی هرمز و داشتن سواحل طولانی در دریای عمان	۱
پویش‌های متعارض کشور قطر در عرصه منطقه‌ای	۲	تنوع و تکثر زبانی	۲
کمبود منابع آب شیرین در قطر	۳	قدرت نرم و فرهنگی	۳
انقلاب‌های اخیر در کشورهای عربی	۴	ژئوپلیتیک شیعه	۴
		وسعت سرزمینی و فضاهاى خالی گسست‌آفرین در مرکز	۵
		پیشینه تاریخی و فرهنگی غنی	۶
		اختلاف ایدئولوژیک با عربستان در منطقه	۷

کدهای ژئوپلیتیکی ایران و ترکیه

ایران و ترکیه به دلیل واقعیت‌های نزدیک تاریخی- فرهنگی و اتصال جغرافیایی، مسائل مربوط به انتقال انرژی و نیاز متقابل به تبادلات اقتصادی، مصمم به ایفای نقش مثبت و همکاری‌جویانه هستند. دولت ایران در خصوص اهمیت رابطه ایران و ترکیه اظهار داشت پیشرفت و اقتدار ایران و ترکیه به نفع دو ملت، صلح و امنیت منطقه و جهان است (بزرگر، ۱۳۹۴: ۱۵۴). دیدگاه ایران و ترکیه در مورد حضور آمریکا در منطقه تا حدودی متفاوت است. از دیدگاه ایران افزایش نفوذ هژمونیک آمریکا در منطقه با توجه به سابقه دشمنی و خصومت با ایران از یک سو و حضور آمریکا در دو کشور افغانستان و عراق در همسایگی ایران و هرگونه تلاش این کشور برای وابسته کردن رژیم‌های این کشورها و هدایت آنها بر ضد ایران از سوی دیگر، منافع و امنیت ملی کشور را به خطر می‌اندازد. اما ترکیه خواهان به چالش کشیدن یا به حداقل رساندن نقش آمریکا در منطقه نیست بلکه معتقد است سیاست‌های سیاسی- امنیتی آمریکا در

کدهای ژئوپلیتیکی موثر بر سیاست خارجی... ۴۷

منطقه اشتباه است و باید بازبینی شود و در این راستا نقش ترکیه بسیار می‌تواند کارساز باشد (برزگر، ۱۳۹۴: ۱۵۶). تقویت روابط ایران و ترکیه بر محوریت مسائل امنیت و انرژی نیز قرار دارد. بحث ائتلاف انرژی و تقویت روابط اقتصادی در ایران و ترکیه اساساً به دو مفهوم چسبیدگی جغرافیایی و موقعیت ژئواستراتژیکی مربوط می‌شود. بازار مصرف داخلی ترکیه و ترانزیت انرژی از این کشور یکی از سریع‌ترین بازارهای در حال رشد جهان است. ایران از طریق ترکیه به منابع و انتقال انرژی به اتحادیه اروپا و غرب وصل می‌شود. در مقابل، ترکیه هم از طریق ایران به حوزه‌های انرژی و مالی منطقه خلیج فارس و بازارهای آسیای جنوبی، جنوب غربی و موقعیت منحصر به فرد و اقتصاد رو به رشد خود به منابع انرژی ایران برای تامین منافع ملی خود نیاز دارد (برزگر، ۱۳۹۴: ۱۵۸).

جدول ۷: کدهای ژئوپلیتیکی ایران و ترکیه

ژنوم‌های موثر بر سیاست خارجی ایران		ژنوم‌های موثر بر سیاست خارجی ترکیه	
۱	تنگه راهبردی هرمز و داشتن سواحل طولانی در دریای عمان	۱	موقعیت ژئواستراتژیک
۲	تنوع و تکثر زبانی	۲	تنوع قومی و مسئله کردها
۳	قدرت نرم و فرهنگی	۳	دیپلماسی اقتصادی
۴	ژئوپلیتیک شیعه	۴	راهبرد منطقه‌ای در آسیای مرکزی و قفقاز
۵	وسعت سرزمینی و فضاهای خالی گسست‌آفرین در مرکز	۵	یوستن به اتحادیه اروپا
۶	پیشینه تاریخی و فرهنگی غنی	۶	هیدروپلیتیک
۷	ژئوتوریسم و ژئوکالچر	۷	عضویت در پیمان ناتو

کدهای ژئوپلیتیکی ایران و چین

در راهبردهای ایران، روابط با چین مرتبط با نیازهای استراتژیک است. ایجاد

توازن ضدهژمونیک علیه آمریکا از طریق مخالفت با نظام بین‌الملل تک‌قطبی و پر کردن خلا متحد راهبردی در سیاست خارجی، دو هدف عمده‌ای است که ایران راهبردهای خود را از رهگذر روابط با چین دنبال می‌کند (ارغوانی پیرسلامی، ۱۳۹۴: ۸۷). با توجه به حجم واردات نفت چین و نیز سهم ایران در تولید این نوع از انرژی در منظر چینی‌ها، ایران می‌تواند نقش دوگانه‌ای در تقویت امنیت انرژی ایفا کند: اول آنکه ایران با حجم بالای ظرفیت تولید، یکی از عرضه‌کنندگان مهم انرژی برای چین است و ثانیاً ایران می‌تواند فراهم‌کننده منابع نفتی در مناطق غربی چین باشد (ارغوانی پیرسلامی، ۱۳۹۴: ۷۹).

جدول ۸: کدهای ژئوپلیتیکی ایران و چین

ژنوم‌های موثر بر سیاست خارجی ایران		ژنوم‌های موثر بر سیاست خارجی چین
۱	تنگه راهبردی هرمز و داشتن سواحل طولانی در دریای عمان	۱ مبارزه با تروریسم
۲	تنوع و تکثر زبانی	۲ مبارزه مواد مخدر
۳	قدرت نرم و فرهنگی	۳ برقراری صلح در افغانستان
۴	ژئوپلیتیک شیعه	۴ موقعیت استراتژیک چین و بخصوص نیل به استانداردهای قدرت بزرگ
۵	وسعت سرزمینی و فضاهای خالی گسست‌آفرین در مرکز	
۶	پیشینه تاریخی و فرهنگی غنی	
۷	ژنوم خطوط انتقال انرژی	

کدهای ژئوپلیتیکی ایران و آمریکا

رهبران جمهوری اسلامی همواره مبارزه با استکبار و سلطه‌ستیزی را یکی از اصول بنیادین سیاست خارجی تعیین کرده‌اند. قانون اساسی نیز یکی از ویژگی‌های سیاست خارجی جمهوری اسلامی را نفی هرگونه ستمگری،

ستم‌کشی، سلطه‌گری و سلطه‌پذیری می‌داند. از این رو سیاست خارجی ایران بر اساس نفی هرگونه سلطه‌جویی، سلطه‌پذیری و عدم تعهد در برابر قدرت‌های سلطه‌گر استوار است. چنین وجهی از سیاست خارجی نشان می‌دهد که نگاه جمهوری اسلامی به نظام بین‌الملل به شدت تجدیدنظرطلب و ضد هژمونیک است و در جهت مقابله و مبارزه با کانون‌ها و قطب‌های قدرت تلاش می‌کند (جهانگیری و گروسی، ۱۳۹: ۳۵). تقریباً در دهه ۸۰ میلادی؛ ایران از حزب الله لبنان، جهاد اسلامی و حماس سه گروهی که از سوی آمریکا تروریست بحساب آمده‌اند حمایت نموده است و به همین دلیل با حمایت لابی صهیونیست‌ها، جمهوری اسلامی ایران از سوی بوش، رئیس جمهور آمریکا، در کنار کره شمالی و عراق در محور شرارت قرار گرفت. همچنین آنها معتقدند که کمک ایران به جریان مقاومت یک مانع مهم در مقابل فرآیند صلح اعراب و اسرائیل بشمار می‌رود. جرج بوش بعد از انفجار برج‌های دوقلو در نیویورک، آنگاه که اعلام کرد جنگ‌های صلیبی بار دیگر شروع شده و اسلام را عامل اصلی در این میان عنوان کرد، روشن شد که اتهام حمایت از تروریسم به صدر اتهامات جمهوری اسلامی ایران ارتقا یافته و حمایت از مقاومت فلسطین متغیر اصلی در این رابطه دانسته شد (بهار مقدم، ۱۳۸۶: ۱۳۵). در حوزه خلیج فارس، ایران مهم‌ترین کشور از لحاظ استراتژیکی قلمداد می‌شود که بر تنگه هرمز، گلوگاه نفت جهان، دارای سلطه است و در عین حال خاورمیانه را به آسیای مرکزی و آسیای جنوبی پیوند می‌زند. ضمناً ایران بعنوان بزرگترین دولت مبتنی بر نظام دینی، رهبری شیعیان جهان را بر عهده دارد که نفوذ آن در حزب‌الله لبنان یکی از نمونه‌های بارز قلمداد می‌شود. ایران از لحاظ اقتصادی از منابع غنی نفت و گاز برخوردار است و در همین حال پرجمعیت‌ترین کشور منطقه و دارای زیربنای صنعتی بحساب می‌آید. علاوه بر این پارامترهای قدرتی، اکنون با سرنگونی رژیم بعث و طالبان در عراق و افغانستان، نفوذ و حضور ایران بطور چشمگیری قابل مشاهده است (سیمبر، ۱۳۸۹: ۱۲۳). ایران بشدت می‌کوشد تا

۵۰ فصلنامه تعاملات دیپلماتیک

شکاف قدرت خود را با همسایگانش به حداکثر برساند تا به جایی برسد که در خاورمیانه از ناحیه هیچ دولتی احساس تهدید نکند. بعبارت دیگر ایران تلاش دارد تا در مقابل سیاست‌های غرب از جمله تحریمات آمریکا و اتحادیه اروپا مقاومت کند (سیمر، ۱۳۸۹: ۱۲۰).

جدول ۹: کدهای ژئوپلیتیکی ایران و آمریکا

ژنوم‌های موثر بر سیاست خارجی آمریکا	ژنوم‌های موثر بر سیاست خارجی ایران		
اهمیت خلیج فارس و تنگه هرمز	تنگه هرمز و داشتن سواحل طولانی در دریای عمان	۱	۱
پرونده هسته‌ای	تنوع و تکثر زبانی	۲	۲
بحران سوریه و عراق	قدرت نرم و فرهنگی	۳	۳
راهبرد حفظ ثبات منطقه از سوی کشورهای عربی و درخواست آن از آمریکا	ژئوپلیتیک شیعه	۴	۴
سد نفوذ	وسعت سرزمینی و فضاهاى خالی گسست آفرین در مرکز	۵	۵
طرح خاورمیانه بزرگ	پیشینه تاریخی و فرهنگی غنی	۶	۶
جریان انرژی از منطقه به سوی بازارهای مصرف	ژنوم خطوط انتقال انرژی	۷	۷
پیشبرد روند صلح خاورمیانه و تضمین امنیت اسرائیل	بحران سوریه و عراق	۸	۸
مبارزه با اسلام سیاسی با عنوان مبارزه با تروریسم	پرونده هسته‌ای	۹	۹
کنترل رقابتی جهانی و منطقه‌ای آمریکا	تحریم‌های بین‌المللی	۱۰	۱۰
گسترش فرهنگ امریکایی در قالب لیبرال دموکراسی		۱۱	

کدهای ژئوپلیتیکی ایران و هند

پاکستان و افغانستان در حال زوال سیاسی و اقتصادی هستند و تلاش ایران باید در جهت دور نگه داشتن مشکلات این دو کشور از خود باشد. نزدیکی ایران و هند می‌تواند نوعی ائتلاف امنیتی بر پایه بازدارندگی گروه‌های افراطی در پاکستان و افغانستان ایجاد کند (سریع‌القلم، ۱۳۸۰: ۶۲). هندوستان ایران را شریکی قابل اعتماد برای خود می‌داند. هند با پاکستان که همسایه دیوار به دیوار است، آنچنان حجمی از خصومت و کینه‌توزی را تجربه می‌کند که به کمک ایران در تامین امنیت نیاز دارد. در این میان باید افغانستان را متغیری میانجی دانست که در عمل به صحنه رقابت هند و پاکستان تبدیل شده و شکل و نوع بازی منطقه‌ای هند و پاکستان می‌تواند به شکل موثری بر منافع و امنیت ملی ایران تاثیر گذار باشد. هندی‌ها نسبت به تسلط پاکستان بر اوضاع سیاسی و امنیتی افغانستان نگرانند و برای رفع این دغدغه ایران می‌تواند بهترین گزینه برای همراهی با هند در تحقق استراتژی و اهداف آن کشور در افغانستان باشد (احمدی فشارکی، ۱۳۹۰: ۱۶۸). از سویی ایران و هند منافع روشنی در توسعه روابط انرژی و تجاری دارند. با توجه به در اختیار داشتن سومین ذخایر عظیم نفت و دومین ذخایر ثابت شده گاز جهان در ایران قدرت اقتصادی هند بویژه در فناوری هوا و فضا و جهش علمی آن در عرصه فناوری اطلاعات به گونه‌ای که حجم صادرات نرم‌افزار آن کشور سالانه رقمی حدود ۲۵ میلیارد دلار را تشکیل می‌دهد روند روافزون نیاز هند به منابع انرژی جدید را مطرح می‌سازد (احمدی فشارکی، ۱۳۹۰: ۱۶۵). حوزه‌های انرژی و ترازیت دو عرصه مهم همکاری و همگرایی دو کشور محسوب می‌شود. ایران بر این باور است که پروژه خط لوله صلح، ضمن تامین منافع اقتصادی می‌تواند در چارچوب دیپلماسی اقتصادی ایران، نفوذ سیاسی ایران در منطقه شبه قاره را عمق بخشد ضمن اینکه از اثربخشی رویکرد آمریکا در سیاست محصورسازی ایران بکاهد (احمدی فشارکی، ۱۳۹۰: ۱۶۶).

جدول ۱۰: کدهای ژئوپلیتیکی ایران و هند

ژنوم‌های موثر بر سیاست خارجی هند		ژنوم‌های موثر بر سیاست خارجی ایران	
حضور در آسیای مرکزی	۱	تنگه هرمز و داشتن سواحل طولانی در دریای عمان	۱
دشمنی و رقابت با پاکستان	۲	تنوع و تکثر زبانی	۲
رقابت با چین	۳	قدرت نرم و فرهنگی	۳
افزایش علاقه هند به بندر چابهار ایران	۴	ژئوپلیتیک شیعه	۴
		وسعت سرزمینی و فضاهای خالی	۵
		گسست آفرین در مرکز	
		پیشینه تاریخی و فرهنگی غنی	۶

نتیجه‌گیری

سیاست خارجی کشورها در مقابل سایر بازیگران بر اساس کدهای ژئوپلیتیکی شکل یافته است و توجه به این امر سبب تاثیرپذیری رفتارها و اقدامات کشورها در برابر دیگران می‌گردد. بنظر می‌رسد با توجه به جایگاه جمهوری اسلامی ایران و دارا بودن جمعیت زیاد، مساحت گسترده، تنوع قومی- فرهنگی، پیشینه غنی فرهنگی و ... می‌تواند در مقابل سایرین از کدهای ژئوپلیتیک متفاوتی برخوردار باشد. بعنوان مثال در ارتباط با عربستان سعودی همانگونه که بیان گردید از موقعیت ژئواستراتژیک، ژئوپلیتیک و ژئوکالچر خاصی برخوردار است که سبب شده است تا در مقابل ایران قرار گیرد و عرصه را برای تقابل استراتژیک بین دو قدرت منطقه‌ای در خاورمیانه فراهم آورد. در واقع با بررسی کدهای ژئوپلیتیکی این کشور در مقابل ایران، بخوبی می‌توان مشاهده نمود که این کشور با توجه به ویژگی‌های هویتی در صدد کنار زدن ایران بعنوان یک قدرت منطقه‌ای می‌باشد. بعنوان مثال این کشور با حمایت از اندیشه‌های سلفی درصد تضعیف شیعه و کاهش نفوذپذیری ایران در بین

کدهای ژئوپلیتیکی موثر بر سیاست خارجی... ۵۳

کشورهای منطقه می‌باشد و برای رسیدن به این هدف در سیاست خارجی خود تمایل به غرب دارد و سعی نموده است در مقابل سیاست خارجی ایران که تمایل به شرق دارد، قرار گیرد. در مقابل نیز می‌توان کشور ایالات متحده آمریکا را مشاهده نمود که راهبرد حفظ ثبات منطقه از سوی کشورهای عربی و درخواست آنها از آمریکا در منطقه را شاهد هستیم و این امر به تقابل با ایران در منطقه خاورمیانه منجر شده است. البته آگاهی از نوع کد ژئوپلیتیک این کشور مانند جریان انرژی و نیاز حیاتی به خطوط انتقال انرژی جهانی سبب شده تا ایران از این عامل جهت اهرم فشاری بر کشورهای غربی استفاده نماید و تا حدودی در راستای اهداف و منافع ملی خود گام بردارد. بنابراین آگاهی از این نوع کدهای ژئوپلیتیکی بخوبی می‌تواند به ایران در جهت ایجاد تبادلات و تعاملات بین‌المللی و منطقه‌ای کمک نماید.

منابع

فارسی

- حافظ‌نیا، محمدرضا. (۱۳۹۳). *اصول و مفاهیم ژئوپلیتیک*، مشهد: انتشارات پاپلی.
- احمدی نوحدانی، سیروس و قربانی‌نژاد، ریواز. (۱۳۹۴). *نظریه‌های علمی پژوهش محور در جغرافیای سیاسی و ژئوپلیتیک*، مشهد: انتشارات پاپلی.
- خلیلی، محسن و حیدری، جهانگیر و یاری، منیر. (۱۳۹۱). «آینده پژوهی سیاست خارجی: کد/ژنوم‌های ژئوپلیتیک ایران و همسایگان»، *فصلنامه مطالعات آینده پژوهی*، سال اول، شماره سوم، پاییز، صص ۷۸-۳۱.
- خلیلی، محسن و حیدری، جهانگیر و سیادی، هادی. (۱۳۹۱). «پیوند کد و ژنوم ژئوپلیتیک در سیاست خارجی (مطالعه موردی: افغانستان و ایران)»، *فصلنامه پژوهش‌های روابط بین‌الملل*، دوره نخست، شماره نهم، پاییز، صص: ۳۷-۷۲.
- فتحی، محمدجواد و عبدخدايي، مجتبی و شیراوند، صارم. (۱۳۹۶). «پیوند کد و ژنگان ژئوپلیتیک در سیاست خارجی: مطالعه موردی جمهوری اسلامی ایران و عربستان سعودی»، *فصلنامه پژوهش‌های راهبردی سیاست*، سال ششم، شماره ۲۴ بهار، صص: ۱۵۶-۱۲۵.
- افشردی، محمدحسین و علمدار، اسماعیل. (۱۳۹۶). «بررسی و تحلیل علایق ژئوپلیتیک بازیگران خارجی موثر در بحران ژئوپلیتیک سوریه»، *مجله پژوهش‌های جغرافیای سیاسی*، سال دوم، شماره چهارم، زمستان، صص ۱۴۳-۱۱۸.
- هاشمی، سید مصطفی و فرجی‌راد، عبدالرضا و سرور، رحیم. (۱۳۹۵). «بررسی عوامل موثر ژئوپلیتیکی عراق و تاثیر آن بر امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران»، *فصلنامه تحقیقات سیاسی بین‌المللی*، دانشگاه آزاد اسلامی واحد شهرضا، شماره بیست و هفتم، پاییز، صص ۹۴-۶۳.
- سریع‌القلم، محمود. (۱۳۸۸). «جمهوری اسلامی ایران: قابلیت و امکان تغییر»، *فصلنامه بین‌المللی روابط خارجی*، سال اول، شماره اول، بهار، صص ۴۰-۲۱.

کدهای ژئوپلیتیکی موثر بر سیاست خارجی... ۵۵

شاپوری، مهدی و موسوی شفقانی، مسعود و سلطانی نژاد، احمد. (۱۳۹۶). «نسبت امنیت و توسعه، الزامات سیاسی خارجی»، *فصلنامه مطالعات راهبردی*، سال بیستم، شماره دوم، تابستان، صص ۳۱-۷.

دهشیری، محمدرضا و حسینی، سید محمدحسین. (۱۳۹۴). «ژئوپلیتیک منطقه و روابط ایران و عربستان»، *فصلنامه روابط خارجی*، سال هشتم، شماره اول، بهار، صص ۱۴۳-۱۱۱.

برزگر، کیهان. (۱۳۹۴). *سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران در خاورمیانه*، تهران: وزارت امور خارجه.

گل کرمی، عابد و کریمی پور، یدالله و متقی، افشین و ربیعی، حسین. (۱۳۹۶). «تبیین ژئوپلیتیک سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران با تاکید بر قابلیت های ژئواکونومیک»، *نشریه تحقیقات کاربردی علوم جغرافیایی*، تابستان، سال هجدهم، شماره ۴۹، صص ۵۶-۳۷.

شوقی، حسنعلی. (۱۳۹۷). «راهبرد سیاست خارجی ج.ا. ایران در مقابله با گروه های تکفیری یمن، عراق و سوریه»، *مجله بین الملل پژوهش ملل*، دی، دوره چهارم، شماره ۳۷، صص ۱۳۰-۱۱۵.

جهانگیری، سعید و گروسی، ناصر. (۱۳۹۷). «بررسی و مقایسه سیاست خارجی ایران و ترکیه در مورد تحولات سوریه (ابعاد و رویکردها)»، *فصلنامه راهبرد سیاسی*، زمستان، سال دوم، شماره ۷، صص ۴۷-۳۱.

برزگر، کیهان. (۱۳۹۷). «راهبردهای سیاست خارجی ایران در توازن قوای منطقه ای»، *فصلنامه مطالعات راهبردی*، زمستان، سال بیست و یکم، شماره چهارم، صص ۲۰۵-۱۸۳.

سریع القلم، محمود. (۱۳۸۰). «بازنگری نظری در سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران: پارادایم ائتلاف»، *اطلاعات سیاسی-اقتصادی*، فروردین و اردیبهشت، شماره ۱۶۳ و ۱۶۴، صص ۶۷-۵۲.

کتابی، محمود و راستینه، احمد. (۱۳۸۸). «دکترین تعامل سازنده در سیاست خارجی ایران و ژئوپلیتیک نوین عراق»، *فصلنامه تحقیقات سیاسی و بین المللی*، پاییز، شماره سوم، صص ۳۲-۱۱.

- بهبار مقدم، سید رازق. (۱۳۸۶). «سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران در قبال صلح خاورمیانه»، *ره‌آورد سیاسی*، پاییز، شماره ۱۷، صص ۱۴۲-۱۲۳.
- سیمبر، رضا. (۱۳۸۹). «سیاست خارجی آمریکا و تحریم‌های جدید علیه جمهوری اسلامی ایران»، *دانش سیاسی*، پاییز و زمستان، سال ششم، شماره دوم، صص ۱۰۷-۱۳۸.
- ارغوانی پیرسلامی، فریبرز. (۱۳۹۴). «چین و ایران، راهبردهای سیاست خارجی و چالش همکاری‌های فراگیر»، *فصلنامه روابط خارجی*، پاییز، سال هفتم، شماره سوم، صص ۹۲-۶۳.
- متقی، ابراهیم و سلطانی، اسماعیل. (۱۳۹۱). «سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران نسبت به عراق و تاثیر آن بر جایگاه منطقه‌ای ایران»، *فصلنامه دانش سیاسی و بین‌الملل*، بهار، سال دوم، شماره پنجم، صص ۶۳-۴۴.
- دارابی، وحید و کاظمی، حامد. (۱۳۹۵). «بحران تقابل و موازنه قدرت در سیاست خارجی و عربستان سعودی»، *ماهنامه پژوهش ملل*، اسفند، دوره دوم، شماره ۱۵، صص ۱۹-۱.
- خلیلی، محسن و حیدری، جهانگیر و صیادی، هادی. (۱۳۹۲). «پیوند ژنگان ژئوپلیتیک و سیاست خارجی نمونه پژوهشی پاکستان و ایران»، *فصلنامه مطالعات شبه قاره دانشگاه سیستان و بلوچستان*، زمستان، سال پنجم، شماره هفدهم، صص ۱۲۶-۹۵.